

באור כוונת

אבו בכר בן אלצאיר

בהנהגת המתבודד

(כתב תדייר المتوحد)

הוציאו לאור ע"ס כ"י שונים

דוד ב"ר יהודה הרצאג.

מחבר מאמר „הנהגת המתבודד“, אשר את תמצית דבריו אני מוציא לאור היום, הוא הפילוסוף הערבי אבו בכר בן מחמד בן יחיי בן באג'ה הנקרא אבן אלצ'אינ' (1). אשר חי במאה הי"ב למספר הנהוג. המחבר התעסק הרבה בספרי אריסטו וכתב אליהם

(1) ראה אדותיו אבן טופיל בראש ספרו „חי בן יקפן“ (ראה דף ד'). אחרי אשר דברו טופיל נחוצים לידועת ימי חיי אבן אלצ'אינ' ופעולותיו, אביאם פה ככתבם וכלשונם (ראה Ed. Pococke, Philosophus autodidactus, sive epistola Abi Jaafar ebn Topheil. Oxford 1671 דף 14 והלאה: ثم خلف من بعدهم خلف آخر احدث منهم نظرا واقرب الى الحقيقة ولم يكن فيهم اتقب نهنا ولا اصح نظرا ولا اصدق روية من ابي بكر بن الصايغ غير انه شغلته الدنيا حتى اخترمته امنية قتل ظهور خزايين علمه وبث حفاتنا حكمته واكثر ما يوجد له من التواليف فانما في غير كاملة ومخرومة من اواخرها (ראה מונק MI. דף 409) ככתابه في النفس وتديبير المتوحد وما كتبه في المنطق وعلم الطبيعة واما كتبه الكاملة فهي كتب وجيزة ورسايل مختلصة وقد صرح هو نفسه بذلك وذكر ان المعنى المقصود برهانه في رسالة الاتصال ليس يعطيه ذلك القول عطا بينا الا بعد عسر واستكراه شديد وان ترتيب عبارته في بعض المواضع على غير التطبيق الاكمل ولو اتسع له الوقت مال لتبديها هذا خال ما وصل الينا من علم هذا الرجل ونحسن لم نلق شاختصه واما من كان معاصرا له ممن لم يوصف بانه في مثل درجته ولم تر له تاليفا.

(אחר באו אחריהם יותר משכילים מהם בעיון ויותר קרובים אל האמת ולא היה בהם יותר נקי השכל ולא יותר שלם בעיון ולא יותר צודק בראיה מן אבו בכר בן אלצ'אינ' וזאת שהשטירודו עסקי העולם עד שקרוהו אסון קודם הגלות גזוי ידיעתו והרעות תעלומות חכמתו. ורב מה שימצא לו מן החבורים אמנם הם בלתי שלמים או נפסקים מתכליותם כספרו הנפש והנהגת המתבודד ומה שכתבו מן ההגיון והחכמה הטבעית. ואולם ספריו השלמים הם ספרים קצרים ואגרות מלוקטות וכבר באר הוא עצמו זה וזכר שהענין המכוון מופתו באגרת הרבקות לא נתנו אותו המאמר נתינה מבוזרת אלא אחר קושי ועמל חזק ושהדרגת מליצתו בקצת המקומות על בלתי הדרך השלם ולא נרחב לו הזמן להמירו וזהו מה שהגיע לנו מתחכמת זה האיש ואנחנו לא ראינוהו. אולם כיו שהיה בזמנו ממי שסופר שהוא במדרגתו [ולא ראינו לו חבור, כ"י ברלין 648 Ms. or. qu. 19 b]. ראה גם מונק Mélanges (MI.) de philosophie juive et arabe, Paris 1859 דף 383

פרושים ובאורים, ומלכר זה כתב עוד חבורים ומאמרים בפ"ע²), והמעולה והמקורי שבהם הוא המאמר שלפנינו, אשר בו ישא מדברותיו על "הנהגת המתבודד" אשר הוא קריני, והוא הראשון מהמדברים על הענין הזה³):

מאמרנו חָבַר בשפת הערביים, ואולם הגוף הערבי, אשר נבראה לא יצא מתחת ידי המחבר בתקון הראוי לו⁴). נאבד ברוב הימים ואיננו⁵). אם נעתק המאמר כלו ללשון עבר הוא דבר אשר לא נוכל עוד לחרוץ עליו משפט ברור, אחרי כי לא נודעו עד עתה עקבות העתקה עברית⁶). יש רגלים לדבר, כי העתקה כזאת לא היתה ולא נבראה, ועוד מטעם אחר יש להטיל ספק בדבר הזה. המעתיק הנודע ר' משה נרבוני הביא בכיאוורו להספור הפילוסופי "חי בן יקטאן" של אבו בכר⁷) אבן טופיל מקורטובה (פרק ח'⁸) תוכן עניני המאמר כאשר הוא לפנינו, והנה נרבוני, אשר לא בא עד תכלית ידיעת שפת ערב ולא העתיק דבר מהשפה הזאת לשפת עבר⁹) כנראה לא ראה רק את הגוף הערבי של מאמר "הנהגת המתבודד", ולזאת לא הודיע רק את תכנו, ולו היתה לפניו העתקה עברית מהמאמר הזה, כי אז בלי ספק לא נמנע מלבאר ספר יקר הערך כזה באור בפ"ע. והנה ר"מ נרבוני חלק את חכנו עניני מאמרנו לשמנה פרקים, כאשר עשה כזאת גם בבאוורו לספרו של אבן טופיל, ועיי' נודע לנו תכנו המאמר ותכונותו. ואולם נרבוני לא הקל הבנת המאמר הקשה הזה, ונהפוך הוא, כי הוסיף עוד על קישיו יען הכנים פעמים את דעת עצמו לתוך דברי המחבר; ובכל זאת עלינו להודות לנרבוני על חסרו אשר עשה עמנו בהשאירו לנו לפלטה את תכנו המאמר הנכבד הזה.

מאמר "הנהגת המתבודד" נשכח כמת מלב, יען הכניסהו נרבוני אל תוך באורו לס' "חי בן יקטאן" והדל להיות ספר בפני עצמו, ולא נזכר בספרי הבאים אחריו רק מעט מוזער¹⁰), ולסכה זאת גם הח' הגדול ריש"ל צונץ לא הכיר עוד את מאמרנו¹¹), עד שבא מונק והאיר עינינו והעיר אזנינו על המחבר ועל ספרו, וגם

והלאה, רמ"ש Die hebr. Uebersetzungen des Mittelalters (HÜ.) Berlin 1893 דף 356 והלאה.

² ראה רמ"ש HÜ. דף 357.

³ ראה מונק ML. דף 388: Le traité intitulé „du Regime du solitaire“ était sans doute l'ouvrage le plus remarquable et le plus original d'ibn Bâdja.

⁴ ראה דף 7 הערה 17 את דברי בן רשד בסוף ספרו „אפשרות הדבקות. (החלק הראשון מהמאמר הזה י"ל עיי' Hannes: Des Averroës Abhandlung „Ueber die Möglichkeit der Conjunktion“ I, Halle, 1892.) דף 361 HÜ. ראה גם רמ"ש HÜ. דף 361 הערה 757.

⁵ ראה רמ"ש HÜ. דף 361 העי' 759.

⁶ הרמב"ם אשר יאמר באגרתו אל ר' שמואל אבן תבון על ספרי אבו בכר כי הם „טובים ומועילים“ בל"ס השתמש בהגוף הערבי.

⁷ ראה אדות הס' הזה ועל אדות פרוש ר"מ נרבוני עליו רמ"ש HÜ. דף 363 וכי'.

⁸ כן יש להגיה בס' HÜ. של רמ"ש דף 367.

⁹ ראה רמ"ש HÜ. דף 312.

¹⁰ ר' יוסף בן שם טוב, אשר הגה הרבה בספרי נרבוני מוזכר את מאמרנו.

¹¹ ראה רמ"ש Cat. Codd. hebr. Lugd. Bataviae 1858 דף 22 והלאה, מונק בספרו על הפילוסופיא בין היהודים העתקת בעער דף 115 העי' 30.

הודיענו את תכן המאמר בקצרה¹²). ולמן היום ההוא רבה תשוקת החוקרים להוציא את השריד והפליט ממאמרנו מאפלה לאורה, ועתה, להיותי עוסק בבאור ר"מ נרבוני לספרו של אבן טופיל, אשר יש את נפשי להו"ל, גמרתי בדעתי להו"ל גם את השריד הנ"ל בפ"ע. ואני ידעתי גם ידעתי, כי קשה הדבר מאד להוציא דבר כזה מתוקן מכל צד, אך אמרתי אל לבי, אנסה נא את כחי לתקן כיום את גוף המאמר ככל אשר יש לאל ידי, ע"י ההשוואה עם כתבי היד הנודעים לי ואשר אוכל להשיג אותם, כי זה הוא העיקר, והוא השרש לכל דרישה והיסוד לכל חקירה. לתכלית הזאת השתמשתי בכ"י האלה:

(1) כ"י ברלין (כ"ל), Or. qu. 648, דף 138b—146b. ראה רמ"ש "Katalog der hebr. Hss. der kngl. Bibliothek zu Berlin" דף 102 והלאה, את הכ"י הזה הנחתי ליסוד מוסד מלכד השבושים הנראים לעין אשר השמטתי אותם לגמרי.

(2) כ"י מינכן (מ"), Nr. 59, דף 165-175. ראה רמ"ש "Katalog der Münchener hebr. Hss."

(3) כ"י לייפציג (ל"פ), ראה Delitzsch "Cat. Codd. Mss. in Bibl. Senat. Grimmae. 1838" דף 309 והח' צונץ "Additamenta" דף 326.

בכ"י זה חסר דף אחד שלם, היינו הפרק הראשון עד סופו, ויש לתקן לפי"ו דברי Delitzsch בשימותו. בגליון הכ"י נמצאות הערות יקרות מאת סופר אחד (ודוד שמו¹³). בסוף הכ"י נמצא כתוב: והשלמנו פירושינו זה לאחד עשר יום ימים תשעה [לע"ד צ"ל: יומים אחר תשעה] באב שנת חמשת אלפים ומאה ושש ועשרים (1866) יתברך וגו'. ובכל זאת הנה כבר הוכיחו צונץ במ' הני דף 396, מונק "Philosophie und philosophische Schriftsteller der Juden, Bat. דף 19 והלאה, בסופו נמצא כתוב: והשלמנו פירושינו זה ערב שבועות יום המעמד הנבחר שנת חשע ומאה לפרט האלף-הששי (1349) בעיר סירבירה (?) וכו'¹⁴).

(4) כ"י ליידין (ל"ד), ראה רשימת רמ"ש "Cat. Codd. heb. Lugd. Bat. דף 19 והלאה, בסופו נמצא כתוב: והשלמנו פירושינו זה ערב שבועות יום המעמד הנבחר שנת חשע ומאה לפרט האלף-הששי (1349) בעיר סירבירה (?) וכו'¹⁴).

¹² ראה מונק Szegedin 1865. 388-410 MI. ראה גם דוקעס במ"ע "בן חנניה" 1865 דף 7 והלאה.

¹³ לפי השערת רמ"ש HÜ. דף 359 היה מחבר הכאורים הכתובים על הגליון אשר פעמים רבות שם דוד חתום עליהם. ר' דוד בן ביליא מחבר הס' "כללי ההגיון" ועוד ספרים אחרים, ואשר נתן להעתיק לעצמו את אגרת הפטירה לאבו בכר [את האגרת הזאת החל להו"ל הח' ר' מרדכי צבי שריינער במ"ע "ממזרח וממערב" חוברת ב' דף 96 והלאה], וכלי ספק מחבר הכאורים. לאגרת הפטירה, הוא גם דוד אשר חבר את הכאורים להנהגת המתבודד, ואחרי כי הכאור של ר"מ נרבוני על המאמר האחרון נשלם בשנת 1349 יצא לנו מזה, כי ר"ד בן ביליא היה חי עוד באמצע המאה הי"ד. ראה גרעץ VII³ צד 309 הערה 3, נגר צונץ, שכתב כי ר"ד חי סביב לשנת 1320-1338. דף 326 "Additamenta", דף 94 melte Schriften III, ראה גם רמ"ש CB. דף 857, המזכיר VII דף 63 הע' 1, HÜ. דף 358.

¹⁴ ראה דף 6.

(5) כ"י פריז (פ"א) N. 913, דף 125b-133b. ראה „Taschereau, Cat. des man. hebr. de la bibl. imp.“ בסופו נמצא הכתוב בסוף כ"י סי' 4.
 (6) כ"י פריז (פ"ב) Nr. 914, דף 172b-175b. לא נמצא בו רק עד הצי הפרק השלישי; ראה דף 11 הערה 10.
 (7) כ"י פריז (פ"ז) Nr. 915, דף 75a-80a. בסופו נמצא הכתוב בסוף כ"י סי' 4.

כ"י פריז (פ"ד) Nr. 916, דף 78a-84a. בסוף הכ"י נמצא כתוב: אני יצחק הלוי כתבתי זה הספר לנעלה החכם המובהק ר' אליהו בן . . . במדינת קאנשטאנטינא והשלמתיו שני (?) ימים לחודש תשרי שנת ובאו ציון בירי'ת' (1497) וגו'.

כ"י סי' 4, 5, 7, 8 שוות בענינים הרבה זה לזה.
 מדברי ר"מ נרבוני יוצא מפורש, כי הוא ראה את מאמרנו בדרך בצאתו מסירבירה (Cervera) עיר מושבו, כי ברח משם „מפני הרב האויב“¹⁵ בחצי הראשון משנת 1348 וילך לו לעיר בלאנסיה (Valencia)¹⁶ אשר היתה אז מחוברת לממשלת ארגון (Aragonien) ובכן היתה למפלט ולעיר מקלט גם ליהודים, כמו ארגון בעצמה. אך גם פה לא נשאר ימים רבים, כי בשנת 1349 נמצאהו כבר בברצלונא, ושם, כנראה, השלים את ספרו¹⁷.

במאמרנו נזכרו האנשים האלה: אפלטון (דף 20), אריסטו (דף 20, 14), אבוקראט (דף 17, 10), גלינוס (דף 15), אלפאראבי (דף 21)¹⁸, בן רשד¹⁹ מהדי (דף 17, 16)²⁰, אבו דלאמה (דף 17, 16)²¹ זיד בן עדי (דף 17)²². בהמחברת הזאת כונתי רק להדפיס את גוף מאמר „הנהגת המתכודר“, ואי"ה במקום אחר אדפיס את התרגום האשכנזי עם הערות רבות לכאר את ענינו.

ברלין, י"ז לחדש שמרבים בו בשמחה תרנ"ו לפ"ק.

דוד ב"ר יהודה הרצאג.

¹⁵ ראה גרעץ VII³ דף 321 והלאה דף 332; צונץ Add. דף 325 והלאה; רמשי"ש HÜ, 1967, דף 312 הערה 329. במקום האחרון יאמר רמשי"ש כי הגרוש היה בשנת 1849 ויורה באצבע על מש"כ ברשימתו הגדולה. CB. דף 1967, ואולם שם כתוב 1847, וזה צריך חקוף, כי הגרוש היה באמצע שנת 1848 ראה גרעץ במ' הג'.

¹⁶ עיין דף 7 ומונק בספרו על הפילוסופיא דף 115 הע' 30.

¹⁷ ראה צונץ Add. דף 326, רמשי"ש. CB. דף 1973, HÜ. דף 367.

¹⁸ כונתו על סי' „השכל והמושכלות“, ראה מונק Ml. דף 346 ודף 406.

¹⁹ ראה דף 22 הערה 5.

²⁰ ראה מונק Ml. דף 401 הע' 1.

²¹ ראה מונק Ml. דף 401 הע' 2, Kitáb al-agânî IX דף 120-140.

²² לא עלה בידי למצוא משורר אשר שמו היה זה, ואולי טעות סופר נפל בזה והכונה

על עדי בן זיד, ראה אדותיו II Kitáb al-agânî דף 43-18.

באר כוונת אבו בכר בן אלצאיג

בהנהגת המתבודד והוא חלק מדינה.

(כתב תדביר المتوحد)

אמר משה אחר שגמלנו האל¹ טובו וחסדו והגיענו אל זה² מפרושנו היקר לחי בן יקטן והיה נראה מספור הספר³ כי חי בן יקטן ואסאל נפרדו שניהם מזולתם⁴ ונמשך אליו אסאל וקרב אליו ועברו האל באותה האי⁵ עד שבו האמת. אחשוב כי רמו בזה שהמתבודד כבר יהיה אחד או יותר מאחד. כי כאשר יהיו מהמצליחים⁶ לא תזיק חבורת האחד⁷ לאחר אך שתועיל. ולפי שבומננו זה ההתבודדות נמנע על שלא יהיה חלק מדינה⁸ והוא כבר התיר למתבודד חבורת בן גילו ורמו על הנהגתו. והיה אבו בכר בן אלצאיג כבר הקל בזה כשנתן הנהגת המתבודד והוא חלק מדינה⁹ וצוה לחפש מדינות הנמצאים בהם חכמים יותר, והתיר ג"כ החברה עמהם. ראיתי לכלול הנהגת כוונת אבו בכר בן אלצאיג על הנהגת המתבודד¹⁰ והוא חלק מדינה בלתי חשובה כמשפט המדינות הנמצאות באיקלימים¹¹ על שלא יעיקו מעיק מההצלחה אחר שהגיע אצלנו הספר ההוא בעורנו מחזיקים בזאת המלאכה¹² כברחנו בלאנסיה¹³ מפני חרב האויב¹⁴. ואמת¹⁵ ובייחוד כי ראיתי¹⁶ מכוון הספר ההוא לא יובן למתפלספים בזמננו זה¹⁷). ויהיה ספרנו זה כולל משפטי הנהגת כל מתבודד אם נבדל ואם

1) כמי נוסף: יתעלה ויתברך. 2) בפ"ד נוסף: המקום. 3) מי: הספור. 4) בל"ד. 5) נוסף: ודרכו. 6) ל"ה פ"ג: או ההצלחה: 6) ל"ד: המצליחים. 7) ל"ד: אחד: 8) פ"ב: ממדינה. 9) בפ"ב נחסרו פה המלות "וצוה — מדינה" והוא טעות סופר ע"י Homoiteuton. 10) בפ"ד כתיב במקום "הנהגת המתבודד" רק "הנהגתו". 11) ל"ד: באקלימים; פ"ג: באיקלימים והוא מלת ערבי = إقليم⁵ ותוראתה רצועת הישוב; עיין רמ"ש HÜ. דף 404.

693. 12) ר"ל בפירוש חי בן יקטן. 13) ל"ד: בלנסיה: פ"א: באלנסיה; פ"ב: בבאלנסיה (וגם נוסף עוד מלת: כברחנו) פ"ג: באלנסיה, והוא שם מקום = Valencia. 14) עיין במבוא. 15) ל"ה פ"ב, פ"ג, פ"ד: האמת. 16) ל"ה פ"ג, פ"ד: ראינו. 17) ל"ה פ"א, פ"ג: נוסף פה עוד: ואיך יובן אליהם והנה בן רשד הודה על קושינו והאיר על סתרו ועמקו ופלאו כי אמר בסוף אגרתו באפשרות הדבקות [פ"א: וז"ל] וכבר היה אבו בכר בן אלצאיג חכם* להניח סדור בהנהגת המתבודד באלו המדינות אלא שהספר [פ"א: ההוא] בלתי שלם וכונתו ג"כ קשה להבין והנה נרמזו אנחנו אל כוונתו בזולת זה המקום כי הוא דבר נפרד בו ולא קדמוהו בזה אחד מאשר לפניו עכ"ל. על כן ראיתי לרמוז על כוונתו גם לבארה הסיב ואקום ללקום אורות פרוי להאיר עיני העובדים נפשם והמשרתים הנעבד [פ"א: בטבע]: עיין מבוא.

* בפ"א: חזור; ל"ד: חתר.

מדינל¹ מדינתו חשובה ואס² כבלתי חשובה כי הם הרבים. ואחר שאלת העזר מאתו ית³ נתחיל בזה ונשימהו פרקים מפורדים מספרם שמנה ונאמר:

הפרק הראשון: למה שהיתה טובו וכונתו בספרו הרשום בהנהגת המתבודד לבאר הנהגת המתבודד⁴ והוא חלק מדינה התחיל בזה בשבאר תבת ההנהגה ואמר: מלת ההנהגה⁵ הוראתה היותר מפורסמת בכלל על סדור הפעולות לצד תכלית מכוונת ועל כן לא יאמר בפועל האחר הנהגה ואמנם יאמר על סדור פעולות הרבה שיכוין בהם תכלית מה בענין בהנהגת המדינות והמלחמות⁶. ועל כן יאמרו אל האלוה שהוא מנהיג העולם כי תרמה הנהגתו⁷ להנהגת המדינות כפי ההמון ואם כפי הפילוסופי הנה בשתוף גמור. והסדור כשיהיה בענינים בכח הנה אמנם יהיה זה במחשבה. ועל כן אי אפשר שימצא אלא לאדם לבדו כשיאמר בפרט וכאשר יאמר בכלל יאמר בכל הפעולות אשר יכללו אותם⁸ המלאכות אשר יקראו הכחות. ולמה שהיה המכוון בזה הוא הנהגת האדם נפשו⁹ כשיהיה מהמתבודדים המצליחים והיה המתבודד משפטו¹⁰ דומה למשפט המדינה¹¹ השלמה כלל הנה באור¹² משפטי המדינה החשובה כדי שיעתיק¹³ המשפט אל המתבודד אשר הוא הדרוש: ואמר כי המדינה החשובה תתיחד בהעדר מלאכת הרפואה ומלאכת המשפט. אם מלאכת הרפואה כי המדינה החשובה פעולותיה כלם נכונים כי זה הוא סגולתה אשר יתחייב לה ועל כן לא יזונו במוזנות המזיקים באיכות ובכמות ולא יצטרכו לדיעת מרפא הקבסא כי אין שם אוכל בלתי מסודר. אמנם החללים אשר סבותיהם הקרובות באות מחוץ הנה יתרפאו הרבה מעצמם ואם מלאכת המשפט כי האהבה חלק קבוצי¹⁴ ולא יתרעמו¹⁵ ביניהם כלל ולא יצטרכו להנחת הצדק ולמעמיד¹⁶ והוא השופט¹⁷. ומבואר הוא¹⁸ כי המדינה השלמה כבר יתן בה לכל אדם היותר שלמות אשר הוא מוכן לו וכי סברותיה כלם הם צודקים אין שם העלם^{18a} במנהג והדת ואין במעשיה חטא ושחוק ותחבולות הפליאה הנה אין שם רפואת הנפשות. אמנם שאר המדינות והן הכהניית והממוניית והקהליית והנצוחיית¹⁹ כבר יהיו בהן כל אלה. וכאשר יתחדש באלה המדינות²⁰ מי שהאמין בסותר הכוזב וימצא בו מעשה נכון יקרא צומח ויועתק זה השם מן העשבים הצומחים מעצמם בין המין ומציאות²¹ הצומחים באלו המדינות הוא סבת חדוש המדינה השלמה: וכאשר הכלל²² משפטי המדינה השלמה ובאר כי היא התחדש²³ ממציות הצומחים בזולתה באר כי כונתו בזה המאמר לתת הנהגת אלו הצומחים וכי משפטם להנהיג עצמם כמשפטי המדינה השלמה לבלתי יצטרכו לשלשת מיני הרפואות²⁴

(1) בפ"ד נוסף: ואם. (2) חסר במו. (3) בל"ד, פ"ג נוסף: אשר הביאנו אל זה.
 (4) בפ"ד חסרות שלשה מלות האחרונות. (5) הנהגה בלשון ערב تَدْبِير pl. تَدَابِير.
 (6) חסר בפ"ד. (7) חסר בל"ד, פ"ג, פ"ד. (8) בפ"ב נוסף פה מלת: הפעולות. (9) פ"ב: בנפשו. (10) חסר בפ"ב. (11) בפ"ב נוסף מלת: החשובה. (12) מלת "באור" חסר בל"ד, פ"ב, פ"ג, פ"ד. (13) בל"ד, פ"ב, פ"ג, פ"ד נוסף מלת "מומנה". (14) במקום "חלק קבוצי" כתיב בפ"ג: אל הקבוצי. (15) פ"ב יתערמו. (16) פ"ד: ולהעמידו. (17) פ"ד: המשפט. (18) חסר בל"ד, פ"ג, פ"ד: (18a) פ"ב: העולם. (19) פ"ב: והמונצחת; ל"ד, פ"ג, פ"ד: והנוצחת. (20) בל"ד, פ"א, פ"ג (בפ"ב) מוגה על הגליון: הגי' מוכאן ואילך: באלו המדינות מצד מי שהאמין בסותר (בפ"ג נוסף פה מלת: הכוזב) אשר במדינה ומצא מעשה נכון. (21) פ"ב: ובין. (22) ל"ד, פ"א—ד': כלל. (23) במקום "היא התחדש" כתיב בל"ד, פ"א—ג': תחדש. (24) עיין מונק MI. דף 390 הערה 1.

כ¹) השם רופאם. וכי אלו הצומחים תהיה להם הצלחת המתבודד²) ואשר הנהגתם אמנם תהיה הנהגת המתבודד ושוה הוא אם יהיה המתבודד אחד או יותר מאחד אם לא³) יתקבצו על סברותם אומה או מדינה. ואלו הם אשר רצו לומר כת הצופיה⁴) במאמריהם הגרים שהם ואם היו בכתייהם ובין קרוביהם ושכניהם הנה הם גרים בסברותם כבר נסעו במחשבותם אל מדינות⁵) אחרות הם להם ככתים אשר במדינות כפי מה שיסדרם הראשון מהכת וזה הוא שנתן סבה דוד בכקשת השנת⁶) דרושו ואמר גר אנכי בארץ אל תסתר ממני מצותיך⁷).

פֶּרֶק ב': ואחר שבאר כי הוא יכוין בזה המאמר לתת הנהגת הצומחים הבודדים חלק פעולות האדם כפי חלקי האדם כדי שיבאר המין מהפעולות אשר ראוי⁸) שיונבלו בו התכליות בלבד והם⁹) האנושיות ואמר: כל אדם ישתתף עם החי הבלתי מדבר וכל חי ישתתף לצומח והצומח לדומם וכל מה שימצא לאדם בטבע ויתחד בו מהפעולות הנה הם בבחירה. וכל פעל שימצא לאדם בשום בחירה הנה לא ימצא לוולתו ממני הגופות. אם כן הפעולות האנושיות המיוחדות בו הם מה שיהיו בבחירה. אם כן כל¹⁰) מה שיעשהו האדם בבחירה הנה הוא פעל אנושי¹¹). וכל פעל אנושי הנה הוא פעל בבחירה ורצוני¹²) בבחירה הרצון ההוא¹³) מצד עיון קיים. כי החיוני¹⁴) הבלתי מדבר אמנם יקדם לפעלו מה שיתחדש בנפש הבהמית מהפעולות¹⁵). והאדם הנה כבר יעשה זה מזה הצד כמו שיברח מדבר מפחד וכמו שישבור אבן שהזיקתו ואלו כלם פעל בהמי. ואמנם מי שישברוהו כדי שלא ישרוש לוולתו בעבור עיון יחייב שבירתו הנה זה פעל אנושי¹⁶). ומי שאכל הכיאר שנבר¹⁷) לרכך¹⁸) בטנו וקרה עם זה שיהיה ערב לו היה זה פעל אנושי והוא בהמי במקרה וההפך להפך. אם כן הבהמי¹⁹) המניע בו מה שיתחדש בנפש²⁰) הבהמית מהפעולות והאנושי המניע בו מה שימצא בנפש מסבא מדומה או אמונה אמיתית וזה²¹) שוה²²) אם קדם²³) למחשבה הפעולות נפשי או לא. ורוב פעולות האדם בהנהגת הארבע מורכבות מבהמי ואנושי ומעט הוא שימצא הבהמי רק²⁴) מהאנושי כי כבר יחשוב איך יפעל זה ועל כן יעביר הבהמי²⁵) בו החלק האנושי כדי להטיב פעולתו. ואמנם האנושי כבר ימצא רק²⁴) מן הבהמי, ומלאכת הרפואה הוא מזה המין. עוד נתן שרש²⁶) המתיוחד והוא שיהיה פעלו אנושי במוחלט לבלתי יביט לבהמי כלל ואמר: ואמנם

1) בפ"ב נוסף: הם. 2) בפ"ג נחסרו המלות "ואשר — המתבודד" והוא ט"ס ע"י Homoiteleton. 3) חסר בפ"ד: 4) עיון רמשיש HÜ. דף 196. 5) ל"ה, פ"ג ד': מחנות. 6) חסר בפ"ב. 7) תחלים קיט, יט. עיי מונק MI. דף 390 הע' 2. 8) חסר בפ"ב. 9) פ"ג: ומן. 10) מלת "כל" חסר בפ"ד. 11) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: הפעל האנושי החיוני בבחירה. 12) ל"ה, פ"ג: ור"ל. 13) ל"פ פ"א-ב': ההווה בפ"ד חסר מלה זאת. 14) בכ"ו פ"ג חסר מכאן עד דף " העי י"ח. 15) בל"ד נוספו פה מלות: נפשי בלבד. 16) בל"פ נחסרו פה המלות ומי —

אנושי (בגליון נוספו מו"א) והוא ט"ס ע"י Homoiteleton. 17) $\text{خيار شَنْبَر} = \text{Cassia fistula}$. עיין אדות מלה זאת Lane, Freytag. 18) ל"ד לכלך. 19) בל"ד נוסף פה מלת "הנה". 20) בפ"ד נחסרו פה המלות "הבהמית—בנפש" והוא ט"ס ע"י Homoiteleton. 21) חסר בל"ד ופ"ד. 22) חסר בל"פ, פ"ב. 23) פ"ב: קרה. 24) מונקד הוא בכ"ו ב"ל. 25) חסר בפ"ב, פ"ד. 26) במ' נוסף: ביחוד; בגליון כ"ו ל"פ כתיב: שרש בהנהגת המתבודד והוא מצד הפעל האלה.

מ¹) שיעשה הפעל מפני הסברה והיושר²) ולא יביט לנפש הבהמית הנה זה האיש פעל³) ראוי שיהיה אלהי יותר משיהיה אנושי והוא מכוון הרבור בו בואת ההנהגה ועל כן יתחייב שיהיה זה האדם חסיד במעלות התכונות⁴) עד כשתגזור הנפש המדברת דבר לא תחלק עליה הנפש הבהמית אבל גורה באותו הענין מצד כי הסברה גורה אותו. והיות הנפש הבהמית בזה הענין הוא הגעתה למעלה⁵) התבניתית כי המעלות התבניתיות אמנם הם שלמות לנפש הבהמית. ועל כן היה האדם האלהי בהכרח חסיד במעלות התבניתיות ר"ל במעלות המדות וזהו שרש הנהגת המתבודד שהוא אם לא יהיה חסיד⁶) באלו המעלות ותחלוק הנפש הבהמית בעת הפעל היה ממנו אותו הפעל או חסר ונכרת או לא יהיה חסיד. והיה כשיפעל זה הפעל מואם והיה קשה עליו כי מטבע הנפש הבהמית שתהיה שומעת ומקבלת לנפש המדברת בטבע אלא באדם אשר הוא על בלתי המנהג הטבעי כמו הצבועי המדות כבעלי חרון אף. ועל כן מי שהיתה נפשו הבהמית תנצח לנפשו⁷) המדברת⁸) כשתתעורר מתאותו⁹) החולקת לסברתו תמיד הנה הוא אדם¹⁰) ואם הוא נמשך אחר הבהמי אחר שלא ידע להטיב אבל הבהמה טובה ממנו כי היא נמשכת לעצמה. אבל מי¹⁰) שנאמר בו שהוא בהמה במחלט¹¹) הוא מי שהיתה לו מחשבת אדם ייטיב בה אותו הפעל ולא ייטיב כי אז אינו אדם שהבהמה באופן מה יותר טובה ממנו אבל הוא אז בהמה בשלוח אחר שהוא רואה בשכלו להטיב¹²) והוא נמשך אחר הבהמי במחלט ועל כן תהיה מחשבתו בעת ההיא¹³) רעה מוסיפה ברעתו ר"ל כשיחשוב בשכלו להטיב ועם כל זה ינצח הבהמי לשכל¹⁴) בשלוח כמזון המשובח בגוף החולה שאמר אבוקראט¹⁵) שיוסיפנו רוע. הנה הפעל הרוממי כירידה למטה בטבע והעליה למעלה¹⁶) בהכרח נראה שהוא הכרחי אין בו בחירה ואינו לענין כלל ועל כן אין לנו שלא נפעלו כי התנועה בו אינה מעצמנו. והפעל הבהמי כנפש הונה והמולידה והמגדלת הוא ג"כ לא מפני דבר אלא שהוא מעצמנו ועל כן בדינו¹⁶) שנעמד ונמנע ממנו והפעל האנושי הוא לעולם מפני דבר ומעצמנו ועל כן בדינו שנעמד כשנרצה. והנה נראה אם כן שהוא אמנם יתחייב שיוגבלו התכליות¹⁷) בפעולות האנושיות בלבד.

פ"ק ג': למה שכבר באר כי בפעולות האנושיות בלבד ראוי שיוגבלו התכליות והיה התכלית האחרון למתבודד השנת הרוחניות הכדיל המאמר בצורות הרוחניים וחלקם אל מיניהם¹⁸) כדי שיבאר המכוון האחרון מהם לצומח הבודד ושיוגבלו התכליות בהן כי הסדור והתקן בפעולות האדם

(¹) במקום „ואמנם מי“ כתיב בפ"ב: ומה. (²) בגליון כ"י ל"פ פ"א כת': אוהב היושר יותר מהתועלת. (³) במקום פעלו—משיהיה כתיב בל"ד. פ"ד: פעלו אלהי משיהיה. (⁴) פ"ב. פ"ד: התמוניות. (⁵) פ"ד: למעלות. (⁶) בפ"ד נחסרו פה המלות כאלו—חסיד והוא מ"ס ע"י Homoite-leuton. (⁷) לנפש. (⁸) לנפש. (⁹) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הכן שהאיש שלא יהיה בהמי הוא הפועל המדות החשובות בלי טורח ומיאום וקושי וזולת זה הוא רע מהבהמה. (¹⁰) פ"ב: מהנאתו. (¹¹) חסר בפ"ד. (¹²) ל"ד, פ"ד: מות. (¹³) בגליון כ"י ל"פ כת': האיש שהוא בהמי במחלט והוא סוד אם בהמה אם איש אלו בני אדם הדומים לבהמה כך פירשו חכמים פ"ק דחולין (ה' ע"ב). (¹⁴) בפ"ד נחסרו פה המלות „והוא“ להטיב והוא מ"ס ע"י Homoite-leuton. (¹⁵) בל"פ נחסרו המלות „בעת ההיא“. (¹⁶) פ"ב: השכלי. (¹⁷) ע"י מונק MI. דף 392 הע' 1. (¹⁸) מלת „למעלה“ חסר בל"ד. (¹⁹) בכ"י ל"פ כתיב במקום „מעצמנו-בידינו“ במעות „אין מעצמנו ועל כן אין בידינו“. (²⁰) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הגבלת התכליות הוא לפי פעולות האנושיות. (²¹) עד כאן חסר בכ"י פ"ג, ראה דף ט' הערה י"ד.

אמנם הם בשביל הכח המדבר והכח המדבר אמנם הוא בשביל התכלית אשר הלך
 המנהג¹ שיאמר האחרית ר"ל והוא המין השני מן הצורות הרוחניות². ואמר הרוח
 יאמר³ (בלשון הערב על מה שיאמר עליו הנפש⁴) ויעשוהו הפילוסופים
 בשטוף⁵ פעם ירצו בו החוס הטבעי אשר הוא הכלי הנפשי הראשון. ועל כן
 יאמרו הרופאים כי הרוחות שלש רוח טבעי ורוח חוש ורוח מניע⁶). ויאמר על
 הנפש לא מצד שהיא נפש אלא מצד שהיא מניעה. אם כן הנפש והרוח שנים
 במאמר ואחד במונח. והרוחני מיוחד אל הרוח כשיורה בו על הענין השני: ופעם
 ירצו⁶ (ויורו⁷) בו על העצמים השוקטים הנפרדים^{7a} המניעים לזולתם אשר
 אינם גופות אלא צורה לגופות. והמתפלספים לא יקראו זה רוחני^{7b}) כמדקדק
 הערב אבל יקראו זה רוחני כמנהגם באמרם גופני⁸ נפשי: וכל מה שיהיה
 העצם יותר רחוק מהגשמות הוא יותר ראוי⁸ שיקרא בזה השם. ועל כן יראו כי
 היותר ראוי מהעצמים בזה הוא השכל הפועל והעצמים¹⁰ אשר יניעו לגופות
 הסובבים והצורות הרוחניים על מינים תחלתם צורות הגופות הסובבים. והמין השני
 השכל הפועל והשכל הנאצל¹¹) והשלישי המושכלות ההיולאניות. והרביעי
 הענינים הנמצאים בכחות הנפש והם הנמצאים בחוש המשתתף ובכח הדמיון
 ובכח הזכרון¹²). והנה המין הראשון אינו היולאני בשום פנים. ואמנם המין השני הנה
 הוא באלה הפנים בלתי היולאני כלל כי לא היה בשום את מין העתים¹³) צורה
 היולאנית. ואמנם יחוסו אל ההיולי מפני שהוא משלים המושכלות ההיולאניות והוא
 הנאצל או פועל^{13a}) אותם והוא השכל הפועל. ואמנם המין השלישי הנה יש לו יחס
 אל ההיולי ויאמר לו היולאני מפני שהם המושכלות החמריים כי אינם רוחניים
 בעצמם כי מציאותם בהיולי אלא שיופשו מהגשמות מצד שהם צורות במדבר. כי
 יסתלק ממנו בכלל היחס הפרטי אשר¹⁴) בינו ובין האישי שהוא כל מה שימצא לו
 היחס הפרטי ההוא הנה יש בו נשמות מה ובגללו¹⁵) נמצא היחס הגשמי. וכאשר
 יסתלק הגשמות ושב רוחני גמור לא נשאר לו אלא היחס הכללי¹⁶) והוא יחוסו אל
 אישיו¹⁶). ואמנם המין הרביעי הנה הוא אמצעי בין המושכלות ההיולאניות והצורות
 ההיולאניות. ואמנם המין הראשון הנה אנתנו נטה ממנו בזה המאמר כי
 אין לו מבוא במה שנרצה לאמרו. ואמנם נדבר בזה המאמר ברוחני
 המוחלט והוא השכל הפועל ומה שייחוס אליו והם המושכלות: והנה
 נקרא אלו המושכלות בשם הרוחניים הכלליים. ונקרא מה שהוא תחתם מהצורות

(1) פ"ד: חלק במנהג. (2) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: והרוחניות החמרויות. (3) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: הרוחני על כמה פנים יאמר: (4) ראה "קשת ומגן" הוצ' רמש"ש ברלין, תרמ"א, דף 40. (5) מלת "בשטוף" חסר בל"ד, פ"ג. (6a) ראה מונק. MI. דף 898 הע' 2. (6) מלות "ופעם ירצו" חסרים בל"פ, ל"ד, פ"ד: אך בכ"ו ל"פ נוספו בגליון. (7) מלה זאת חסר בפ"ב. (7a) ראה מונק. MI. דף 894 הע' 1. (7b) ל"ד, פ"ג, פ"ד: רוח; ראה מונק. MI. דף 394 הע' 2. (8) בכ"ל נוסף פה מלת רוחני. (9) פ"ג: רחוק. (10) מכאן עד סוף הסאמר חסר בכ"ו פ"ב, ראה מבוא דף 6. (11) בפ"ד נחסרו המלות: והשכל הנאצל. (12) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: הכן אלו המדרגות. עיין Kobak "ישרון" IV Fürth 1864 דף י"ב. (13) מלות "מן העתים" חסרים בל"ד, פ"ג. (13a) ל"ד, פ"ג: הפועל: (14) בפ"ג נוסף פה מלת: "אינו". (15) פ"ד: ובכללו. (16) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: הנה מזה הוציא הנרבני מה שכתב בפ"י הכוונות (עיין רמש"ש. Hüb. דף 311) בשכל טעם היות שנסתלק הרבוי הפרטי נשאר שם הרבוי הכללי ומזה המקום לקחו מאבו בכר וגם כן כתב באגרת הפטירה (עיין כמבוא) והבינהו כי הוא עמוק. (16a) עיין מונק. MI. דף 395 הע' 1.

הנמצאות בחוש המשותף בשם הרוחניים הפרטיים כי הם נשאות פרטיות כי הנשיאות אמנם הוא מאלו השני יחסים. ואמנם היחס¹ הכללי הנה הוא נשיאות כללי^{1a}) על איש מאישיו ויהיה ממנו המשפט האישי אשר הנשוא שלו כללי. ואמנם היחס הפרטי הנה יהיה ממנו המשפט האישי אשר הנשוא שלו אישי^{1b}).

פרק ד': ואחר שבאר אמתת הצורות באר כי הפעולות האנושיות נחלקות כפי אלו הצורות ואמר: והפעולות האנושיות²) אם שיהיה התכלית בהם מציאות הצורה הגשמית וזה כמו האכילה והשתיה וההתנסות והמשכן על שהמבוקש ממנו התענוג כלבד וזה הנה הוא גופני נמור³) ומדרך אלו שלא ישתוקקו לצורות הרוחניות והנה הוא רע לתפוש עליהם והניחום⁴). והנה הם דומים לכלב⁵) אם יתחוקו עליו ינבח ואם יעזבוהו ינבח. ויש מהם שיהיו הפעולות לצד הצורות הרוחניות⁶) ואלה הם מינים: הראשון לצד הצורות הרוחניות אשר בחוש המשותף^{6a}) וזאת הכת משתתפת עם הראשונה אלא שהיא יותר מעולה והיותר מפורסם מזה ההתפאר במלבושים העליונים מפני שתשאר הצורה הרוחנית בחוש המשותף עד שישימו בפנים חלק המכסה הפחות במה שהוא סמוך לגופותיהם ויראו לאנשים חלק הכסות⁷) היותר טוב וזה נמצא הרבה בזה הזמן⁸) ואלו יודעו במתיסים. והשני מהם אשר לצד הצורה הרוחנית אשר בדמיון כלבשת כלי זיין בזולת המלחמה ומהם מה⁹) שיכונו בה ההנאה כמו המריבה¹⁰) והחברה והכבוד ומהתול¹¹) נכנס בזה המין. ופלאי המשכנים והמלבושים וטובת ההגדה והשירים. ומהם מי¹²) שיכוין בו השלמות¹³) כלבד והם המעלות השכליות¹⁴) והמחשבות¹⁵) אשר הם עניינים פרטיים בצורות הרוחניות האנושיות כיושר העצה וכהנהגת צבאות המלחמה והרפואה והנהגת הבתים גם המלאכות המוסתיות אצל מי שלא יבקשם לתכליות העצמיות להם. והמעלות התבניתיות כותרנות¹⁶) והאמונה. והמעלות אשר כפי המחשבה כהון והקנאה והכעס: ואלו בקצת אלו הפעולות¹⁷) כבר יכונו בהם שיולידו בנפש עונה ויבא אחריו הכבוד ושאר הטובות היוצאים והם¹⁸) התשוקיים. ויתכן שלא יכוון בהם דבר כלל אלא שיאהב שיעל אלו הפעולות והנה יגיע מהם¹⁹) שלמות צורתו הרוחנית והם אשר שכרם על השם ית' והוא דרך המתבודד²⁰). ואמנם מי שיכוון בהם מה שלולת הצורה הרוחנית הם אותם שיעשו אלו הפעולות לצד²¹) אשר בזכרון עד שרוב האנשים יחשבו בו²²) שהוא ההצלחה. והערביים יסברו בזכרון בפר ט

1) מלת "היחס" חסר בל"ד פ"ג-ד. 1a) ל"ד פ"ג-ד: הכללי. 1b) ל"פ, ל"ד, פ"ג-ד: איש. 2) בגליון כ"י ל"פ כתיב: כוונת האנושיות כפעולותיהם. 3) מלת "גמור" חסר בל"ד פ"ג. 4) מלה זאת חסר בל"פ, אך בגליון נוסף. 5) בל"ד, ל"פ, פ"ג-ד: הגירסא: הנה הוא דומה כדמות הכלב. 6) בל"פ נחסרו פה המלות "ואלה—הרוחניות" והוא ט"ס ע"י Homoiteleton. 6a) עיין מונק. MI. דף 363 הערה 2. 7) בפ"ד נוסף מלת "חלק". 8) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הכן לעג נמרץ לאלו המתפארים בכגדים ימים שהחלק הפחות הוא סמוך לגופם והיפה מראים לעם וא"כ יותר מכבדים האחרים ממה שיכבדו עצמם כאלו תכליתם תלוי בזולתם לא בעצמם. 9) פ"ד: מי. 10) במקום "ההנאה כמו המריבה" כתיב בפ"ד "התאר במריבה". 11) מלה זאת חסר בל"ד, פ"ג; בל"פ כתיב והתול, בפ"ד: והמשגל. 12) מלת "מי" חסר בפ"ד. 13) ל"ד: השלמות. 14) מלת "השכליות" חסר בל"ד, ל"פ, פ"ג-ד. 15) ל"ד, ל"פ: המחשבות. 16) במקום "התבניתיות כותרנות" כתיב בפ"ג: התכליות התבניתיות בו תבנית והמעלה. 17) מלות "בקצת אלו הפעולות" חסרים בל"ד, פ"ג-ד. 18) מלת "והם" חסר במי. 19) ל"ד: להם, פ"ד: בהם. 20) בגליון כ"י ל"פ כתיב: כוונת המתבודד. 21) במקום "הם אותם—לצד" כתיב בל"ד ופ"ג: הנה יפעל אלו הפעולות במקום שיהיו ויפורסמו ומהם הפעולות אשר יושג בהם שלמות הצורה הרוחנית; בפ"ד חסרים זאת המלות. 22) ל"ד, פ"ג-ד: בה.

מה שלא יסברו הרבה מהאומות ועל כן אמר המשורר¹: זכרון הגבר ימותו השניים. ומהם הפעולות אשר יגיעו לרוחניות הכלליות והם היותר שלמים מאלו הרוחניים במוחלט. וכאלו הם בין אלו המזוגים בנשמות אם יאמר לזה המין מוינה ובין הרוחנית המוחלטת אשר הוא התכלית האחרון למבקש ההצלחה והוא המכוון למתבודד.

פרק ה': ואחר שחלק הפעולות האנושיות כפי חלוק הצורות באר הנבלת² התכליות באלו הפעולות בצורה צורה ואמר התכליות אשר יעמידם המתיחד הנה הם שלשה אם שיהיו לצורה הגופנית או לצורה הפרטית הרוחנית או לצורה הרוחנית הכוללת. אמנם מי שמכוון הנשמות² הנה³ ברית אדם הנה⁴ חיצינו אדם ותוכו בהמי. ואם הרוחנית הפרטית אם השלמיות התבניתיות הנה כבר ימצאו רבים מהחיונים השלמים המעולים פעולות דומים להם. כמו הבושה לארי והסלסול⁵ לטואם⁶ הנטיה לכלב המרמה לשועל הנדיבות לתרנגול⁷. אלא שאלה לא יתחד במ איש זולת איש מהמין⁸ על כן לא ימצא זה היחוד אלא באדם בפרט ועל כן לא היו מעלות למינים ההם כי יעשו אותם בכל את שוה⁹ שיהיה זה רואי¹⁰ או בלתי רואי¹⁰ ועל כן אינם מעלות אלא בשתוף השם כי ממשפט המעלה שתהיה¹¹ בשעור ראוי ובזמן ראוי ולמי שראוי ובאופן ראוי. ואמנם השלמיות המחשבויות הנה הם ענינים פרטיים בצורות הרוחניות האנושיות אין שתוף לזולתם במ אלא שהם יבוקשו לדבר זולתם. ואמנם אלו הפעולות המחשבויות והחכמות באמתתם הנה הם כלם שלמיות במוחלט ויתנו המציאות האמיתית¹² הנבדל בו. ואמנם הצורה הרוחנית הפרטית הנה היא תועיל המציאות הזכרונית. ואמנם הצורה הגופנית הנה היא תועיל המציאות הרמוז אליו והוא היותר קצר שבנמצאים^{12a}. והיותר ראויים בהתמדה הם הנמצאים השכליים. והרוחנים ארוכים וקצרים¹³ בערך על הגופניים והשכליים למה שהם מורכבים מהקצוות וכל מי שהשארותו כלה הנה אריכותו קצר בארכו אל הנצחות כי אין לו עמה יחס. וכמו שמן האנשים מי שישגיח על צורתו הגשמית בלבד¹⁴ והוא הנבל^{14a} עד שהוא היותר פחות שבבהמי למה¹⁵ שלא ירצה בצורתו הרוחנית ולא ישגיח בה כן מהם מי שישגיח על צורתו הרוחנית בלבד והוא המעולה הנכבד עד שהיותר מעולה שבמדרגת הנכבדים מי שלא ירצה בצורתו

(1) ראה „נחל קדומים“ לה' דוקסס, הנובר תרי"ג דף כ"ד. (2) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הגבלת הפעולות מהאנושי בסוף הצורות. (2a) בגליון כ"י ל"פ כתיב: המכוון לגשמות בהמו במוחלט לרוחנית הפרטית שהיא המעלה הוא איש ובהמו כי גם הב"ח בעלי מרות א"כ נשאר שיוכון לרוחנית הכוללת. (3) מלות „הנה—אדם“ חסרים במו"פ א. (4) במקום „הנה—ואם“ כתיב בל"ד „כבר היה תוכו בהמו אמנם“; במו"פ חסרים „הנה—אדם“; בפ"ג ופ"ד מלות „הנה חיצינו אדם ו'. (5) אודות מלה זאת ראה „מבחר הפנינים“ שלשלמה בן גבירל לונדון תרי"ט, דף ל"ד, רמ"ש בהמזכיר II 63. (6) ל"ד, פ"ג: לטואס, פ"א: לטואס. ראה Lewysohn „Zoologie des Talmuds“ דף 189; רמ"ש HÜ. דף 259. (7) עיין רמ"ש בהמזכיר XIII 14. (8) ל"ד, פ"ג: מזה המין. (9) בגליון כ"י ל"פ כתיב: ההבדל שבין המדות הנמצאות לב"ח לנמצאות לאדם. (10) פ"ג—ד': ראוי. (11) מלת „שתהיה“ חסר בל"ד, פ"ג—ד'. (12) ל"ד, פ"ג: התמיד. (12a) בגליון כ"י ל"פ כתיב: פוי שמצד פרטיות הוא קצר החיים כי צריך שיעסוק בשכל שכוונתו רק (?) יהיה כולל לא פרטי רמוז. (13) בגליון כ"י ל"פ כתיב: כל"י הם ארוכים בעצמותם מצד שהם שכליים וקצרים בערך אל גופם כי הגוף יכלה מהרה כגון שאינן פונה כי אם לרוחני וא"כ הוא ארוך מצד השכל וקצר מצד הגוף. (14) מלת „בלבד“ חסר בל"ד ופ"ג. (14a) ל"ד, פ"ג—ד': הנבדל. (15) ל"ד, פ"ג—ד': מי.

הנשמית ולא ישניח בה. אבל מי שלא ירצה בה כלל הנה קצר זמן מציאותו וכמו שאותו יוצא מהטבע כן זה. והנה⁽¹⁾ גם כן לא ימצא כי אין שם⁽¹⁾ שונא הנוף אבל אמנם ימצא מי⁽²⁾ שיאבד צורתו הגשמית לעשות רצון צורתו הרוחנית כאנשים ספרם ארסטו בגדולי⁽²⁾ הנפש וגדולי רכי המזמה שרפו עצמם ומדינתם כאשר התאמת אצלם שאיביהם ינצחום וזה הענין בפרט הוא מקצת הענינים אשר המות בהם יותר טוב מן החיים ובחירת המות על החיים פעל אנושי ישר. על כן יחרו יקרי עמנו המות מהחיים לבלתי יסוגו מאחרי ה' ולבלתי ימישה אשר גורלו⁽²⁾ בו וכיחוד מהדעות האלהיות שיהיו הפה והלב שוים. וזה הטבע נכבד ויקר רוחני והוא היותר נכבד שבמדרגות למטה⁽³⁾ ממדרגת החכמה⁽⁴⁾ לבד. והטבע הפילוסופי יתחייב בהכרח שיהיה זה מתארו שהוא אם לא יהיה זה בו היה גופני והיה פילוסוף הבהמי הנה זה הטבע הפילוסופי אם היה מי שכוון שיהיה על שלמותו האחרון הנה הוא יפעל אלו הפעולות ועל כן כל מי שישים יחרון לגופניותו על שום דבר מרוחניותו הנה אי אפשר לא שישגי התכלית הקצוי אם כן אין גשמי אחר מצליח וכל מצליח הנה הוא רוחני גמור אלהי כמו שיתחייב על הרוחני שיפעל קצת הפעולות הגופניות אבל לא לעצמם. ויפעל כל⁽⁵⁾ הפעולות⁽⁶⁾ [הרוחניים לעצמם כמו כן הפילוסוף] יתחייב שיעשה הרבה מהפעולות הרוחניים אבל לא לעצמם ויפעל כל הפעולות [השכליים ויקח מהגופני למה שהוא כלי⁽⁷⁾] שעור יתמיד מציאותו ולא יכריתו מהרוחני ומהרוחני הנעלה בעצמו⁽⁸⁾ למה שהוא הכרחי לשכלי ומהשכלי הקצוי באחרית ובגופנית הוא בהאדם⁽⁸⁾ נמצא וברוחנית הוא בא מעולה ובשכלית הוא בא⁽⁹⁾ אלהי חסיד. אם כן אין בעל החכמה בהכרח אדם מעולה אלהי אלא אם⁽¹⁰⁾ יקח מכל פעל היותר מעולה שבו וישתתף עם אנשי⁽¹¹⁾ כל כת ביותר מעולה⁽¹²⁾ [שבענינים המסוגלים בהם ויתבודד מהם ביותר מעולה] שבפעולות והיותר נכבד מהם. וכאשר יגיע אל התכלית הקצוי וזה שישכיל השכלים הפשוטים והעצמויות הנפרדים בעצמם היה אז אחד מהם וצדק עליו שהוא אלהי בלבד ונסתלקו ממנו תארי הגשמות הקצרים ותארי הרוחניות המעולים ויאות לו תאר אלהי פשוט בלי גשמיות ורוחניות⁽¹³⁾ ואלו כלם כבר יהיו למתיחד מבלתי⁽¹⁴⁾ המדינה השלמה.

פ"ק ו': ואחר שבאר כי הצורות הרוחניות אינם תכליתיות ושאינם

(1) ל"ה ל"פ, פ"ג—ד': וזה. (1^a) ל"ה, ל"פ, פ"ג—ד': השם. (1^b) מלת "מי" חסר בל"ד ופ"ג. (2) בל"ד, פ"ג—ד' כתיב במקום "בגדולי—המזומה" בגמי הרוח וגדולי המזומה. (2^a) ל"ה, ל"ד, ל"פ, פ"ג: גדלו. (3) בגליון כ"י ל"פ מוגה "לכועלה". (4) פ"ד: החכמים. (5) מלת "כל" חסר בל"ד, פ"א, פ"ג. (6) המלות אשר בין חצאי מרובע חסרים בכ"י ב"ל ע"י Homoiteleton (הפעולות) והוספתי אותם בכ"י ל"ה, פ"א ופ"ג. (7) עיין "מורה המורה" לשם טוב פלקירה, פרעסבורג 1837 דף 137. (7^a) ל"ד בלי. (8) פ"ג: המעלה עצמו. (8^a) פ"ד האדם. (9) פ"א: א: בה. (10) במקום "אלא אם" כתיב בל"ד ופ"ד "והוא". ובל"פ נוסף מלת "הוא". (11) מלת "אנשי" חסר בל"ד. (12) המלות אשר בין חצאי מרובע חסרים בכ"י ב"ל ע"י Homoiteleton (מעולה) והוספתי אותם בכ"י ל"ה, ל"פ, פ"א ופ"ד. (13) בגליון כ"י ל"פ כתיב: חלוקה יפה הנה כשיפנה לצורה הגופנית הוא בה אדם סתם וברוחנית הפרטית הוא אדם מעולה וברוחנית הכוללת שהיא התכלית הוא אלהי ועדיין אדם עד שיפנה אל הרוחנית במוחלט במין להתחלות בגוף ותאי הצורה הנבדלת ואז לא יהיה אדם אלא שכל פשוט נבדל ומזה אין הדבור בכאן כי אין דברנו אלא בהנהגת המתבודד כשהיה אדם וכמו שיבאר בפ"י חכא. (14) פ"ד: מבועלי.

המכוון העצמי למתבודד רצה לחלק הצורות הרוחניות הפרטיות על מיניהן יגלה בזה אמתת המשפט הכולל כשראו שירוחקו למבקש ההצלחה ואמר הצורות הרוחניים הפרטיים עם יחוסם הכללי הם אם שיהיו כבר הגיעו בחוש המשותף תחלה או יהיה אצילותם לא מן החוש והם ארבעה מינים⁽¹⁾ היותר מפורסם שבהם החושים והשני הטבע כי הצמא ימצא בנפשו צורה רוחנית למים והרעב למאכל ובכלל החשק לחשוק. וזאת הצורה המנעת מהטבע אינה מיוחדת לגוף מזה⁽²⁾ כי הצמא רצה יתאוה למים ידועים בעצם⁽³⁾ אבל אמנם יתאוה לאיזה מים שיהיו מאותו המין אשר התאוה אליו. ועל כן חשב גלינוס כי הבהמות ישיגו⁽⁴⁾ המינים ולזה אמר אפלטון כי הטבע לא ישעה במה שיקחהו מהנפש ותתן לו הנפש המציירת כחום האצטומכא אשר יתאוה אל הקרירות ויביאו לו מים והנה אין המים הקרירות אבל המים הם הקרים ובקר ענינים בלתי הקור בלחות או יהיו עבים או ארציים הנה אלו ענינים זרים לא יתאוה להם הטבע. והנה יתכן שזיקו לאשר יש לו המימות וזאת הצורה הרוחנית היא מנהגת לחיונית: והשלישי הצורה הרוחנית שתועילה המחשבה והיא כמו הצורה הטבעית במחשבה וראיה. והצורך באלו ימעט בהנהגה⁽⁵⁾ וירבה. וברוב המנהגות הכוזב יותר נמצא ובוה תכנס החמדה. ועל כן יתכן שיתאוה האדם מה שאינו אפשר כדבור עם המתים: והרביעי הם אשר ימצאו מצד השכל הפועל⁽⁶⁾ והוא כמו הצורה הטבעית בלא מחשבה ובלא ראיה ובוה המין יכנסו ההזכרות⁽⁷⁾ והמהוות הצודקים⁽⁸⁾ והם כלם צודקות לא⁽⁹⁾ בעצם לא במקרה. וכן מה שימצא מצד המחשבה הצודקת ושניהם יסוגל בה האדם ואלו הצורות אינם צורות לגופות בענים⁽¹⁰⁾ כדי שיהיו פרטיות ולא צורות רוחניות פרטיות כחושיות ואינם גם כן מופשטות מההיולי כדי שיהיו מושכלות כלליות עד שנאמר שהמינים יושגו לבהמות אלא ימצאו⁽¹¹⁾ בין הצורות הפרטיות והמושכלות. והנה זה הכח אמצעי בין הנמצאים ההיולאניים והנמצאיים השכליים והוא מקבל משני הקצוות ותחקה⁽¹²⁾ אותם: וזאת הצורה כמו שאמרנו יועיל אותו הטבע⁽¹³⁾ ויאצילה אם מפני ההשלמה הנה הם משותפות לכל החיונים. אמנם מה שיועיליהו הטבע מפני היותר הנה בקצת החיונים ויותר מה שיהיה זה בכלתי בעלי [הדם]⁽¹⁴⁾ כדבורים והנמלים⁽¹⁵⁾. וירבו פעלי מי שתאציל הצורה הרוחנית אצלו תוספת רוחניות ועל כן מי שתקצר אצלו הצורה המוחשת על רוחניותה אשר יועיל אותה מן החוש היה חלוש כי הצורה הרוחנית הפרטית אשר סבתה החוש הנה⁽¹⁶⁾ יש לה התנועה המנעת במקום בלבד. ואמנם שאר התנועות הנה אמנם הם לצורה אשר יועיל ר"ל יאציל אותה טבע האיש ההוא. וכבר אמרנו שהיא תדמה ביחס⁽¹⁷⁾ לאמצעות. וזה

(1) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: חלוקה נפלאה לרוחניות הפרטיות על ד' מינים והם שיחוסם בחוש. (2) פ"ג: מזה. (3) פ"ד: בעצמם. (4) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: הבן דעת נ' שחשב שהבהמות ישיגו המינים ממין נמשך. (5) בשאר כ"ו כתיב: במנהגות. (6) מלת "הפועל" חסר בל"ד ופ"ג. (7) פ"ג: המחשבות; פ"ד: האזהרות. (8) ראה מונק MI. דף 95 הערה 1. (9) מלת "לא" חסר בשאר הכ"ו. (10) פ"ד: בעצם. (11) במקום "אלא ימצאו" כתיב בל"ה פ"ג: שימצאו; פ"ד: או ימצא. (12) פ"א: ומחקה. (13) בפ"ד נחסרו המלות "וואצילה—הטבע" והוא ש"ס ע"י Homoioteleuton. (14) מלה זאת חסר בב"ל והוספתי אותה כמו שהוא בשאר הכ"ו. (15) ראה מונק MI. דף 400 הע' 1. (16) בל"ד ופ"ג נוסף פה מלת "אמנם". (17) במו' חסרים המלות "לאמצעות—מדבר".

האדם אשר לו זה הטבע הוא עצל מעט הפעולות. וכן קצת החיוני הבלתי מדבר כמו הצאן והבקר. ואמנם המבין והזך הנה הוא אשר תהיה אצלו הרוחנית הפרטית בענין¹) האמצעית אם מעט אם הרבה. ועל כן ימצא האדם²) המבין הזך בעינים המתנועעים³) הרטוב השחרות כאלו הם יווב⁴) ותמצא הפתי והעצל עיניהם כאלו הם קפואים מעטי התנועות, כי הצורות הדמיוניות אמנם יגיעו לכחות בעינים אשר ישגם בהם הראות, ועל כן כל מי שהיה על המהלך הטבעי והעביר במחשבתו צורה מהרוחנית הנה הוא יעביר אותה בענין אשר עבר עליו והנה הוא יביט לצדם. ומפני רוב העינים הרוחניים הנמצאים לצורות המוחשים ירבו תנועות העין והבטתו כאלו הוא יביט אל כל אחד ואחד מהם כי ההבטה תחזיר העברת אלו העינים הרוחניים. ועל כן המבין רוב תנועות ההבטה בלתי נמשכות והעצל נה. והמהיר רוב תנועות ההבטה זה אחר זה מהר. ועל כן הניחו בעלי הכרת הפרצוף⁵) מהירות תנועת העין רושם מעט הישוב. וכל מה שהיה יותר טוב הראיה היה יותר⁶) נשגב. ועל כן ימצא האדם המוטבע על המחשבה המופתית יגיע עיניו הרבה. ומה טוב כשלקחו ענין העין לאות המורה על הפעולות הנפשיות וכל שכן על הפעולות אשר יתיחסו אל הכחות אשר בהם תהיה ההשגה:

פרק ז': ואחר שחלק הצורות הרוחניות⁷) אל רבוי הרוחניות ומעוטו ובאר שהם יגיעו בלי הרצון באר כי כמו שאין ראוי למתבודד לפעול הצורות הרוחניות מצדם כי אינם תכליתיות⁸) ואם בהם יושגו⁹) התכליתיות כן ראוי למתבודד להבדל נ"כ מאנשי הצורות ההם פן יבא נחש על חוה ויטיל בה זוהמא תמנענה לעמוד בהר[ה]י¹⁰) כי ישאר לר¹¹) מהם בהתחברו עם בעליהם רושם בנפשו יעיקרו מההצלחה האמתית. ואמר¹²) הרוחנית הפרטית והממוצעת לא יושמו תכליות מפני שהם עינים יגיעו רובם בטבע ובכלל הנה הם בלי הרצון ומה שיגיע מהמשוכחים שבהם ומה שיחשב בו שהוא משובח ברצון¹³) הנה הם נכנסים במינים השלשה אם הגופנית או כמה שיועיל בה כעבודת האדמה ומה שילך מהלכה או בצורה הרוחנית הפרטית כמו מיני מלאכות אחרות או במושכלות כמו מיני הלמדיות והשירה, ומה שהוא מסוגו הנה אין אל¹⁴) תכליות¹⁵) אלא מצד אלו יגיעו אותם האחרים ואלו הם סבותיהם. ועל כן כשיהיה האדם יותר חסיד כמהדי¹⁶) ואחר יותר רע כאבי דלאמה המשורר¹⁷). והנה אצל כל אחד מהם הצורה המיוחדת באחר וכל צורה רוחנית הנה כבר תניע הגוף אשר היא בו והנה צורת אבי דלאמה תניע המהדי ר"ל כשיצייר ענינו ופחיתותו אל המנוחה והצחוק. וצורת

1) בל"ד, פ"ד: בענין. 2) במו, ל"ה, פ"ד: באדם. 3) חסר בל"ד ופ"ג. 4) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הבן שהתנועה סימן גדול למבין ובפרט בעינים. 5) בגליון כ"י ל"פ כתיב: בהכרת הפרצוף בתנועות העין כשיהיה מיושב או הפך. 6) בל"ד נוסף פה מלות "מוב". 7) בפ"ד נחסרו המלות "אל - הרוחניות" והוא ט"ס עיי' Homoioteleuton. 8) בגליון כ"י ל"פ כתיב: פ"י לא ימצאו שהם אנושיות. 9) בגליון כ"י ל"פ כתיב: כי אם יגבור הרוחניות של הגופי או נכוא אל התכלית אבל צריך שיהיה הרצון. 10) עיין יבמות ק"ג, ע"ב. 11) מלת "לא" חסר בשאר הכ"י. 12) בפ"ד נוסף פה מלת "הצורה". 13) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הבן שהתכלית המבוקש למתבודד יגיע ברצון לא בהכרח ובטבע כי אם ברצון ובהתבודדות ובמחשבה. 14) ל"פ: לא. 15) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הבן שצריך בהשגת התכלית ציור והתבודדות. 16) ראה מבוא דף ו' הע' 20; בל"ד נוסף עוד: ויוסף הצדיק. 17) בל"ד נוסף עוד: וירבעם בן נבט; ראה מבוא דף ו' הע' 21.

המהדי תניע אבי דלאמה אל החיים¹) ואל היושר כי יכנע בציירו ענינו הנכבד וצורתו המשובחת. ומבואר שהחיים¹) והיושר יותר מעולים מההתול והצחוק. והנה בצורות היותר נשא ישוב היותר פחות נכבד ר"ל בשיצירה ובצורות הפחות ישוב הנכבד פחות ועל כן ראוי לנו להתבודד²). ועל כן יטהר היותר פחות ויפרסם בקול רם השם הנכבד ויעלים הנכבד התנועעותו מצד הפחות ולא יזכור אלא בהתבודדות. ועל כן כל אחד יניע חברו אל צד הענין אשר הוא בו. וכבר היטיב זיך בן עדי³) העובד במאמרו בשירו שאמר על השר לא ישאל וישאל על בן גילו כי כל בן גילו בחברו ימשך. והנה המתיחד⁴) אם בן טהור מכני גילו שהוא חובה⁵) עליו שלא יתחבר עם הגופני ולא למי שתכליתו הרוחנית במוחלט⁶). אבל אמנם חובה עליו/שיתחבר עם אנשי החכמות⁷) ומפני שאנשי החכמות ימעטו בקצת המקומות וירבו בקצתם עד שיגיעו בקצתם שיעדרו. על כן יהיה המתיחד חובה עליו בקצת המקומות שיסור מהאנשים בכלל כל מה שאפשר לו ולא יתערב עמם אלא בענינים ההכרחיים⁸). וזה ג"כ כפי ההכרח. וישימם נפרדים ממנו כי אינם ממינו ולא יתערב עמהם ולא ישמע צפצפותם עד לא יצטרך להכחישם בכחישותם ולשנא משנאי השם ולשפט עליהם האחד המתבודד בא לגור וישפט שפוט⁹). לא כן¹⁰) ישליך מעליו המשא הכבד בכלות עצמו ומאיר לוולתו כנר ויתמיד בעבודה אשר בינו ובין הבורא בסתר כאלו הוא דבר ממוער¹¹) כמו שאמר והצנע לכת עם אלהיך¹²) ובה¹³) ישלם בדעתו כמו שישלם בתורתו ויהיה מרוצה לפני האל אהוב למעלה ונחמד למטה. ומה שהוא זולת זה ולקח מקבילו הנה הוא חסיד שוטה ממכלה¹⁴) עולם, או ילך במקומות אשר בהם החכמות אם היו נמצאים ויתחבר עם חוקנים טובי העצה והסברה והחכמה והשכל ובכלל המעלות השכליות אשר כל אחד מהם אדם יכלת¹⁵) לא אדם יחודש כי אנשי אלו השנים¹⁶) כמו שאמר אבוקרט¹⁷) יחוייב שיהיה לכל מהם¹⁸) חכם מבעלי ההצלחה. ואין זה חולק על מה שאמר בחכמה המדינית כי ההסרה מבני בני אדם רע ולמה שהתבאר בחכמה הטבעית שהאדם מדיני בטבע¹⁹) הנה

(1) במקום "חיים" צ"ל "ענוה"; המעתיק החליף מלת *حياء* במלת *حياء*, ראה מונק MI. דף 401 הע' ג'. (2) ל"ד, פ"ג: לו למתבודד. (3) עיין מבוא דף ו' הערה כ"ב. (4) עיין "מורה נבוכים" הוצ' מונק Paris 1866 חלק ג' דף 438 הע' 4. (5) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: על חיוב ההפרד מרוב האנשים: (6) מלת "מוחלט" חסר בל"ד, פ"ג-ד'. (7) ראה מונק MI. דף 402 הע' 2. (8) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: הבן כי המתבודד לא יתחבר עם הרוחני במוחלט כי אז לא היה אדם אלא נבדל (?). אבל עם אנשי החכמה ואם לא יהיו שיקבש ההפרדה מהם. (9) בראשית י"ט ט'. (10) בל"ד ופ"ג נוסף פה הפסוק: לכו נא הגברים ועבדו את ה'. (11) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: פ"י שלא יתעסק במושפטיהם ודיניהם שהם דברים בין אדם לחבירו אלא הגברי יתעסק בידיעת ה' שהם העבודה השלמה ולא יכלה עצמותו כדי להאיר לוולתו כמו הנר רק יתעסק בחיות שכלו ועצמותו שהוא בין אלוה והבורא וזה יהיה בסתר מפני ההמון שלא יחשבוהו לכופר לכל אדם הצנע לכת והבינהו. (12) מיכה ו' ח'. (13) בשאר הכ"ו כתיב: ובה. (14) ל"ד, פ"ג: מומקבילי; ל"פ, פ"א: מומכלו. (15) במקום "כל-יכלת" כתיב בל"ד, פ"ג-ד': הם אדם יכלה; בגליון כ"ו ל"פ כתיב: פ"י שיכלה הגופניות שבו כדי שיגדל תרוחנות ולא יהיה אדם שיחודש תמיד בגופו ויפסיד בשכלו. (16) במקום "כי—השנים" כתיב בשאר הכ"ו: כי אלו אנשי. (17) בל"ד, פ"ג-ד': סוקראט. אדות חלוקה שמות זאת ראה רמשיי 399, 888 HÜ. במקום "יחוייב—מהם" כתיב בל"ד, פ"ג-ד': כשיחיה: (18) ראה מונק MI. דף 403 הע' 1.

זה אמנם הוא בעצה כשבני אדם יהיו על שלמותהם הטבעיות. ואמנם הנה הוא במקרה⁽¹⁾ והמדיניות בעצם טוב ובמקרה רע ועל המעט הוא שיהיה בהפך. וזה בענין בכשר והיין שהם מזון טבעי אל האדם והנטל⁽²⁾ והאפיון⁽³⁾. ואפשר שאלה ירפאו והמוזנות הטבעיים יהרגו אלא שזה על המעט ובמקרה. וככה מיחס המנהג אל הנפשות.

פרק ח': ואחר שבאר כי ראוי למתבודד להבדל מאנשי הצורות אשר אינם תכליתיות באר כי הפעולות האנושיות⁽⁴⁾ אשר יתכן שיפעלם המתיחד על שהם תכליות הם המושכלות העיוניות ואחרית מאלה השכל הנאצל ותכלית התכלית באותו ההבדל⁽⁵⁾ על האופן אשר בו ישיג הוא עצמו אשר הוא אמתת עצמותו לפי מה שאבין מכה מאמרו⁽⁶⁾. ואמר הפעולות האנושיות אשר יצטרפו⁽⁷⁾ אל המתיחד ויתכן שיפעלם המתיחד שלשה מינים כמו שזכרנו תחלה מהם⁽⁸⁾ מה שהוא לצד הצורה⁽⁹⁾ הנשמית. ומהם שהם לצד הצורה הרוחנית הפרטית מצד שיש להם יחס פרטי. ומהם מה שהם לצד הצורה הכללית והיא הצורה המושכלת. ואמנם⁽¹⁰⁾ הרוחנית הפרטית מצד שיש לה יחס פרטי והרוחנית הממוצעת הנה בהם יושנו התכליתיות ואינם תכליתיות וכמו שכבר בארנו בכל אלה⁽¹¹⁾ הנה נשאר עלינו שנדבר ברוחנית המושכלת. וזאת הצורה במציאות מנגדת⁽¹²⁾ על הצורה הפרטית והרוחנית⁽¹³⁾ הממוצעת⁽¹⁴⁾ כי אותם מונחם⁽¹⁵⁾ אשר יסמכו אליו על שהוא יתואר באותם הצורות והם בו נמצאות צורקות הוא אחד כי הנושא הצורה הפרטית

(1) במקום „והמדינות—וזה“ כתיב בל"ד, פ"ג—ד': הנה הוא טוב; בגליון כ"י ל"פ

כתיב: משל שהחברה במדינות רעה במקרה. (2) خَنْظَل = Colocynthis עיין Freytag.

(3) אֶפְיוֹן = opium עיין Dozy, בל"פ, ופ"א נוסף פה מלת „הורגים“. (4) חסר בפ"ג.

(5) ל"פ: באות הנבדל; ל"ד, פ"ג—ד': הנבדל. (6) בגליון כ"י ל"פ כתיב: דע שאמר לפי מה שאבין כי אין זה נראה מכה דבור אבו בכר בשגם משום שישים התכלית השגת הנבדל כמו שישג הנבדל עצמו כי לא יעבור עיין אבו בכר בן אלצאיג הנאצל וכן דעת רוב חכמי ישמעאלים (והרב המורה עמחם) זולת בן אלמפיל (?) ובי"ר אלא שהנרבני ממשך דבריהם של אבו בכר בן אלצאיג וחביריו על דבר לא כיון וכבר הודעתך זה לעיל בשביעי (?) ומוקום טעות הנרבני וכן אמר (?) זה באגרת הפטירה, ולכן לחלשת הוראת לשון אבו בכר זה אמר הנרבני לפי מה שאבין שהרגיש בוה; (דוד). (7) ל"ד „יצטרכו“. (8) עיין דף 13 שורה ח'. (9) בל"ד, ופ"ג חסרים הנולות „הגשמית ומהם שהם לצד הצורה-הצורה“ והוא ט"ם עיין Homoioteleuton. (10) ב"י נוסף פה מלת „הצורה“. (11) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הכן חזרת זאת החלוקה בכאן כי בה התחיל ובה השלים והבן כי קרא לצורה הרוחנית שיש לה יחס עם הפרטית לבינת משאר האישים קראה רוחנית פרטית וגם קראה ממוצעת כי אינה רוחנית במוחלט וגם אינה אחת במוחלט באי שמבאר כי אם היות (?) שאחר שהופשטה הצורה מכל האישים היא אחת בשכל מצד ההפשט, מ"מ נסמכת אל האישים הרבים והיא אז רבה לא אחת עד שְׁוִיבְמִקְרָה הפרטיות מכל וכל שלא יהיה השארות יחס פרטי ורמוזים פרטיים וזה יהיה כשיכלה המות שהוא הדמיון לכצח וחופת עכו המשכיל תסור ויובן המושכל מצד שהוא מושכל וכצורה מצד שהיא צורה בפעל מבלי יחס לא דברים המוחשים ואז השכל אמנם (?) נקנה ונאצל והוא תאות המתבודד ואז הוא רוחני במוחלט והוא התכלית, זהו מה שעולה מכל מה שמבאר, (דוד). (12) בשאר הכ"י „מנגד“. (13) מלת „והרוחנית“ חסר בל"ד, פ"ג—ד'. (14) חסר בל"ד, פ"ג—ד'; ב"י „והממוצעת“. (15) ל"ד, פ"ג—ד' „מונחיהם“.

והרוחנית⁽¹⁾ הממוצעת⁽²⁾ חוץ לנפש אחר. ומונחם אשר הוא תכונתו ר"ל על שהוא ענין מצוי בו רב. ר"ל כי הנושא דמותו בנפש בלתי נבדל⁽³⁾ או⁽⁴⁾ אמצעי ואלו מונחם אשר בו הם נמצאים רבים. כי האישים אשר ילקח מהם העצמות השוה לכל אישי המין רבים כי בהשנות⁽⁵⁾ האישים ילקח המושכל המופשט העצמי הכולל ומונחם אשר הם לו תכונתו אחד כי הכח⁽⁶⁾ אשר בו יושכל אחד בלתי מקבל החלוקה. והנה הם ביחסם אל מונחם⁽⁷⁾ כלליים אל⁽⁸⁾ האלהיים אלא במושכלות אשר להם איש אחד כמו השמש והמושכלות הנה הם לכל מיני העצמיים. והאדם מין המינים⁽⁹⁾ אם כן⁽¹⁰⁾ צורת האדם היא צורתו הכללית והוא יותר ראוי מהרוחניות רוחנית. אם כן כמו שנבדל האדם משאר העצמים הנמצאים⁽¹¹⁾ כן נבדלה צורתו משאר הצורות אשר להוויים הנפסדים ונתרמה לצורות אשר לגופות הסוככים כי אותם ישכילו הנפשות⁽¹²⁾ והנה מונחם אשר יתואר בהם הוא מונחם בפנים האחרים אם יאמר להם בזה היחס האחד מונח⁽¹³⁾ שהוא אמנם יאמר מונח משני פנים אם למקבל הרושם בהצטרפות והוא המונח למציאות הצורה בו או לנמצא⁽¹⁴⁾ הנופני בהצטרף אל מושכלו. והגופות העגולים הם מונחים למושכלות אשר בהם הם מה שהם. ואינם⁽¹⁵⁾ מונחים למציאות אותה⁽¹⁶⁾ הצורה בהם כי לא קבלו על צד שהם היולי להם והנה יהיו מציאותם בהם. אבל מה שהשכילו מצורתם הוא מצוי בעצמו והוא סבה למציאותם והוא קודם להם במציאות כפי מה שיקדמו חלקי הגבול לנגבל. והנה אמנם מיני הגופות ההוויים הנה⁽¹⁷⁾ הגופות מונחים על שהכלליות צורות לאותם הגופות ולאנשים אשר ישכילו באותם המושכלות מונחים לאותם⁽¹⁸⁾ המושכלות על שהם מקבלים אותם ובהם מציאות אותם המושכלות וידמו על צד מה אל הרשומים החמריים⁽¹⁹⁾ ר"ל רושם הצורה בהיולי. והנה אמנם מין האדם הנה⁽¹⁷⁾ מונחו אשר יתואר בו הוא מונחו אשר לו על צד השני. והנה כבר היה מה שהוא אדם⁽²⁰⁾ ימצא בו מין האדם ואם היה מקבלו הנה כבר היה מונח⁽²¹⁾ יקבל צורת האדם בשני פנים מן הקבול בעת אחת ר"ל מצד הצורה ומצד ההשכלה אלא שזה אינו מנונה כי הוא משני צדדים כי האדם לו זה⁽²²⁾ מפליאת הטבע אשר מצא אותו והנה נאמר כי האדם יש בו ענינים רבים ואמנם הוא אדם בהתקבצם כלם. והנה בו כח הון ואין זה מקבל צורתו ובו כח החוש והמדמה והזוכר ואלו כולם לא יקבלו עצמותו ובו הכח המדבר והוא⁽²³⁾ ישיג עצמותו כמו ששיג שאר העצמיות⁽²⁴⁾ אלא שהוא

(1) מלת והרוחנית חסר בל"ד, פ"ג—ד'. (2) חסר בל"ד, פ"ג—ד'; ב"מ, "והממוצעת".
 (3) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: פ"י אינו נבדל מהגשמיות כי עדיין תלוי ונתלה בדמיון. (4) פ"ג:
 הוא. (5) ל"פ. פ"ד: "בהשנות". (6) בפ"ד כתיב במקום "כי הכח" "בהכרח". (7) ל"ד,
 פ"ג—ד', "מונחיהם". (8) מלת "אל" חסר בשאר הכ"ו. (9) ל"ד, פ"ג—ד': "ממוניהם". (10) בל"ד
 ופ"ג נחסרו פה המלות "אם כן—אם כן" והוא טעות סופר על ידי Homoioteleuton.
 (11) פ"ד: "הנבדלים". (12) ל"ד, פ"ג—ד': "נפשותם". (13) בגליון כ"ו ל"פ כתיב: הבן חלופת
 המונחים באנשים ובגלגלים וההכדל ביניהם. (14) פ"ד: לא נמצא. (15) במקום "ואינם—
 אותה" כתיב בל"ד: והם מונחים לאותה. (16) בל"ד כתיב במקום "ואינם—אותה" והם מונחים
 לאותה. (17) בשאר הכ"ו נוסף פה מלת "כיו". (18) מלות "מונחים לאותם" חסרים בל"ד, פ"ג—
 ד' והוא ט"ס ע"י Homoioteleuton. (19) ל"ד, פ"ג: בחמורים. (20) בל"ד ופ"ג נוסף פה מלת
 "אם". (21) במקום "היה מונח" כתיב בל"ד ופ"ג: "היה המונח". (22) מלות "לו זה" חסרים
 בל"ד, פ"ג—ד'. (23) ל"פ: ובו. (24) בל"פ, פ"ד נחסרו המלות "אלא—העצמיות" והוא ט"ס
 ע"י Homoioteleuton.

ישיג עצמו¹) מה שהוא הוא וישיג שאר העצמיות הנשמיות על שהם נבדלות ממנה²) ויפשיטם וישיבם מושכלות. והוא מכואר כי אלו המושכלות יש להם יחס אל ההיולי³) כי אינם נפשטים בעצמם אחר שהם מושכלות החמריים מציאותם הקודם בהם כי למה שהופשטו מהאישיים ומהם לוקחו נשאר שם היחס הכללי והוא יחוסו אל אישיו ואם בוטל היחס הפרטי אשר בינו ובין האיש ולמה⁴) שההיולי סבת ההפסד והיחס אליו⁵) נשאר שם עד שנאמר כי מושכל אריסטו אינו מושכל אפלטון בבחינת הצורות המדומות המתחלפות בהם כפי התחלף האישים שלוקחו מהם אשר נבראו מושכלות בהצצת השכל הפועל הנה⁶) המכון למתבודד המבקש ההישארות והוא בלתי מיוחס אל ההיולי ועל כן יעתק אל התכלית האמתי והוא כשיסתלק זה היחס הכללי גם כן כי יסתלק הגשמות בכלל מאותה הצורה כי לא היתה⁷) בשום עת צורה היולית כי ישכיל הצורות במה הם נפרדות בעצמן מבלתי שהופשטו מן החמריים כי מציאותם בעצמם היא מציאותם והם מופשטים אשר הוא הציור השכלי ר"ל השכל הנמצא אשר הוא שכל בפעל והוא מציאות השכל הנאצל אשר הוא היותר הומה⁸) שבדברים אל השכל הפועל ולא יהיה לזאת הצורה הנאצלת יחס אל ההיולי אלא בפנים אחרים והוא מפני שהוא משלים המושכלות ההיולים כי השכל בפעל כדמות נושא לשכל הנקנה ר"ל הנאצל:

ואמנם⁹) היה זה בן כי כאשר הגיעו הצורות מושכלות בפעל היו או סוף

(1) בל"ד ופ"ג נוסף פה מלת "מצד". (2) בשאר הכ"י: ממנו. (3) עיין דף י"א. (4) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הבן כי מכאן לקח הנרכני הלשון המפורסם בפירושו לכוונות השכל (והוא בודאי הפי' למאמר אלכסנדר בישכל, עיין רמשי"ש HÜ. דף 205) ובפי' אפשרות הדבקות (עיין רמשי"ש HÜ. דף 191) נסתלק הרבני הפרטי אבל לא הכללי כי אם בהשגת הנבדל. (5) לפי השערת מונק ML. דף 405 הע' 4 צ"ל "בלתי" ושם נאמר: la version hébraïque est ici en général très obscure. (6) בל"ד, פ"א פ"ג נוסף פה מלת "אינו". (7) בגליון כ"י ל"פ כתיב: תהיה. (8) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הבן מזה הלשון יושר דעתי בדעת בן אלצאיג שהניח הדבוק לבד הנאצל והנקנה ולא רצה לעלות אל הפועל כי לדעתו מספיק לו שידובק בדבר שהוא הנאצל ממין ולכן אמר כן. (9) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הבן אלו הציורים הנפלאים מהמעולה בן אלצאיג ומפני זה נראה לי שאמי ב"ר עליו באיפשרות הדבקות כי בזה האופן והציור לא קדמוהו בו אדם כי בכאן אם תבין מכאן אופן הדבוק איך יהיה כשישובו כלם בפעל ולא בכח אל צורה אחת שאז ישכיל עצמו. וזה האופן הקצר שרמו כאן בן אלצאיג הוא נפלא כואד למעמיק ואומ' אני כי ממנו לקחו ב"ר בפירושו הארוך לנפש (עיין רמשי"ש HÜ. דף 150) בג' (?) ממנו בכאור החמישי (?) שהאריך שם הרבה ולכסוף מתפאר שאופן הדבוק מצאו הוא לבד והוא לקוח מזה השרש אם מדקדק אלא שהוא הרחיב שם וסדר הדבר ויתר. ולכן נר' לי שרמו כנ' שיפרש דעת אבו בכר בזולת זה המקום כמו שכתב באיפשרות הדבקות והוא אותו המקום שאמרנו כפי' הארוך כי ידענו שהארוכים עשאו כנ' בכוף ימיו בזקנתו וכד' שרמו בפי' מומ"ש הארוך בענין התנועה (?) שכתב שם שאם היה זקן. והם צורים עשאו בכחירותו ולכן הגיה בסופן צור (?) הנפש שדעחו בכפש יראה מי שיצרה כפי' הארוך מהנפש ושמה שכתב שם היה לדעת המפרשים. והארוכים בזקנתו ובסוף ימיו ודי לך בזה הערה. ומפני שהנרכני אמי' שלא ראה שום מקום שכתב יפרש דעת אבו בכר ממה שרמו הנה זה מפני שהנרכני אלא ראה הארוכים. ולכן בקצת המקומות טעה בדעת ב"ר עם גודל תמירותו בדעותיו כאן שכתובים אצלי בספר מיוחד. לכן העירוהוין המקום שב"ר באר זה ושלקחו מהערת בן אלצאיג הנה אלו הדברים וזה יספק: דוד הקטן בן הרב הכולל. ועוד כתיב שם: ויען אופן הדבוק שמבאר ב"ר בארוך בג' (?)

נמצאות העולם מצד שהם מושכלות בפעל¹) ונמנו מצד שהם מושכלות בפעל בכלל הנמצאות. ולפי שדרך הנמצאות כלם שיושכלו ויגיעו צורות לאותו העצם אינו נמנע כמו שאמר אבו נצר שיהיו המושכלות מצד שהם מושכלות בפעל והם שכל בפעל שישכילו גם כן²) ויהיה אשר ישכילו איננו דבר רק אשר הוא בפעל שכל. אבל אשר הוא בפעל שכל בעבור שהמושכל היה לו צורה כבר יהיה שכל בפעל בהצטרף אל אותה הצורה לכך או צורות וכך בהצטרף אל מושכל אחר. ואמנם כאשר היה שכל בפעל בהצטרף אל המושכלות כלם והיה סוף הנמצאות כשהיה הוא המושכלות בפעל הנה כאשר השכיל הנמצא אשר הוא שכל בפעל לא ישכיל נמצא הוין מעצמו אבל אמנם ישכיל עצמו מפלי הפשטה³) על שמציאותו בעצמו קודם שישכיל שכל או מושכל בפעל בחלוף מה שהושכלו אלו הדברים עצמם תחלה שהם הושכלו תחלה על שהם הופשטו מחמריהם אשר היה כם מציאותם ולפי שהם היו מושכלים בכח והושכלו שנית אין מציאותם המציאות הקודם אבל מציאותם נבדל מחמריהם ועל שהם צורות לא בחמריהם ועל שהם מושכלות בפעל הנה השכל בפעל כאשר השכיל המושכלות אשר הם צורות לא מצד שהם מושכלות בפעל היה השכל אשר היינו אומרים תחלה שהוא שכל בפעל הוא אתה הנקנה⁴). וכאשר היו הנה נמצאות הם צורות לא בחמרים ולא⁵) היו כלל הצורות בחמרים הנה אותן כאשר הושכלו היו נמצאות והיו מושכלות המציאות אשר היה להם קודם שיושכלו. כי אמרנו שיושכל הדבר ראשונה הוא הפשט הצורות אשר בחמרים מחמריהם ויהיה להם מציאות אחר בלתי מציאותם הראשון. וכאשר היה בכאן דברים הם צורות לא בחמרים לא יצטרך אותו העצם שיופשט מחמרו כלל אבל ימצאם מופשטים וישכילם⁶) כפי מה שימצא בעצמו⁷) מצד שהוא שכל בפעל מושכלות אינם בחמריהם וישכילם ויהיה מציאותו מצד שהוא מושכל שכל שני היה מציאותו אשר היה לו קודם שישכיל זה השכל בזה בעצמו ראוי שיוכן כאשר הם צורות לא בחמרים שהם כאשר הושכלו מיד⁸) מציאותם בעצמם הוא מציאותם והם מושכלים על ענינם ואמתתם כי הפנים אשר כם נאמר

מהנפש הוא קשה ההשגה וערוב מעורב עם דברים רבים ארכוזנו לך כן צור (?) מופלג ויהיה ליודעים הזכרה ולמושכלים הישרה ואתה תבינה אם בעל נפש אתה. הנה השכל הפועל הוא פועל המושכל כשיפשיטם עד שיהיה בפעל וכשהוא בפועל אינו פועל יותר אלא שב צורה שהוא אמתת המושכל אלא שהוא פועל בארך אל מושכל אחר שהוא בכח וכן בהדרגה עד שישכיל כל המושכלות כלם אז א"א שיהיה יותר פועל כי לא נשאר יותר מושכל להפשיט כי כבר פעלם כלם ושכן כפעל אז הוא שב צורה במוחלט לא בארך לבד כבראשונה אלא בהחלש ר"ל בארך על כל הצורות והוא דבק בנו עריון אז פתאום כיון שהוא צורה יתגלה עצמותו לעצמותו והוא הדבק השלם והמותה על פי ה' במשה כי יתן באחרונה מה שנתנוהו שאו בשכליו ראשונה לגלגל ואז ישוב האדם נצחי ברורה כי משה לא מת מחסרון פה נחתכו כמה מלות אשר היו על הגליון ע"י בורך הספר; ראה מונק. MI. דף 409. ¹) מלות „בפעל—[ב]כלל“ נחסרו בפ"ד ע"י Homoioteleuton. ²) ראה מונק. MI. דף 346 הערה 1. ³) בגליון כ"ל פ"פ כתיב: הבן שהשכלת השכל הנקנה בחלוף השכלת השכל ההיולאני שזה כהפשט וזה בעצמות הצורה מבלי הפשטה; ולכן הראשון כשהפשיט נקרה כפעל כי שב כפעל והשני נקר' נקנה ונאצל כי יגיע גיא הרים אל אצלי זה כן. ⁴) ראה מונק. MI. דף 127 הערה 2. ⁵) פ"ג: ואם. ⁶) מלות „כפי—וישכילם“ חסרים במו"ע"י Homoioteleuton. ⁷) לדעת מונק. MI. דף 407 הע' 3; צריך להגוי: שימצאו בעצמן. ⁸) בשאר הכ"ל כתיב: היה.

במה שהוא בנו שכל שהוא בפעל בנו הנה כפי זה המשל: ראוי שיאמר באותם שהם בעולם מאותם הצורות אמנם אפשר שישכלו על השלמות אחר שיגיעו המושכלות כלם מושכלות בפעל או רובם ויגיע השכל הנקנה ואז יגיע אותם הצורות המושכלות ויהיו אותם כאלו הם צורות לשכל מצד שהוא שכל נקנה והשכל הנקנה¹) כדמות נושא לאותו ויהיה הנקנה דומה בצורה לשכל אשר בפעל. והשכל אשר בפעל כדמות נושא וחומר לשכל הנקנה והשכל²) אשר בפעל צורה לאותו העצם ואותו העצם כדמות חומר. הנה למה שהשכל הפועל בלתי מתחלק ר"ל שכל הצורות המיניות בכללם אחת בו או³) עצמותו דברים בלתי מתחלקים ר"ל שכל צורה וצורה מהצורות המיניות אחת בו ואם ירבו הידועים ברבוי המינים הנה הידיעה אחת בנבבל⁴) כפי העלוי. והיה רבוי הצורות ממנו מצד מה שלא היתה המצאתם אלא בחמרים כי הצורות אשר הם היום בחמרים הם בשכל הפועל צורה מופשטת לא שהם היו נמצאים בחמרים והופשטו כענין בשכל הפועל. לא נמנע השכל הפועל לחתור שיקרבם מההפרדה מעט מעט עד שיגיע הציור השכלי ר"ל השכל הנקנה. ויהיה כעבור זה עצם האדם או האדם במה שיתעצם היותר קרוב שבדברים אל השכל הפועל. וכנ⁵) לא נמנע זה השכל לתת באחרונה מה שנתנהו שאר השכלים ראשונה והוא ההנעה על שיושכל עצמו או⁶) יגיע הציור השכלי האמתי אשר הוא ההשכלה לנמצא אשר הוא שכל בפועל בעצמו מבילתי מוציאו מכח לא עתה ולא קודם זה אשר הוא ציור הנפרד ר"ל השכל הפועל כפי מה שיצייר הוא עצמו וזהו סוף כל התנועות וזה אם על שתתחדש שם הכנה⁷) שנית כמו שיראהו בן רשד או על שיתעצם זה ויצליח עד שיבין הנפרד וישוב הוא הוא וזהו התכלית האחרון למתבודד והוא תכלית ההווה השלם בעור הגבדל. וזאת היא ההצלחה האחרונה והחיים הארוכים הנצחיים וזהו פרי⁸) כל החכמות ואז ימצא בו תאר קצת⁹) עד שראוי לו התהלה והשבח¹⁰). כה¹¹) אמר ה' אל יתהלל חכם בחכמתו¹²) כי המושכלות¹³) יש להם יחס אל ההיולי כי הם מושכלות החמריים. ואל יתהלל הגבור בגבורתו כי הכובש את יצרו ובכלל בעל המדות הטובות הנה מעלותיו מעלות תבניתיות כותרנות. והאמונה והחסידות גם הגבור היודע הנהגת צבאות המלחמה¹⁴) מעלותיו המעלות המחשבות. וכל אלה ענינים פרטיים כצורות הרוחניות האנושיות. אל יתהלל עשיר בעשרו כי מהמעלות אשר כפי המחשבה ההון והקנאה והכעס וכל¹⁵)

1) בגליון כ"י ל"פ כתיב: הבן הדרגת ההשכלה מההיולי עד הנקנה וכן בהפך; ותראה שהכל לשון אבו בכר בן אלצאיג לא עבר (?) הנקנה. (2) מלות „והשכל—חומר“ חסרים בל"ד ופ"ג. (3) מלות „או—ואם“ חסרים במ' עיי' Homoioteleuton. (4) מ': נבדל; פ"ג—ד': הנבדל. (5) בגליון כ"י ל"פ כתיב פה: מכאן הם דברי הנרבי מעצמן והגיע הדבוק אל הפועל בדעת ב"ר במ' שמזכיר עתה ואין אלה דברי בן אלצאיג כמו שהודעתך. (6) בל"פ. ל"ד, פ"ד: ואז. (7) פ"ג: הכוונה. (8) עיין רמשי"ש HÜ. דף 156 הערה 356. (9) בשאר הכ"י כתיב: קונו. (10) בל"ד, פ"א ופ"ג נוסף פה עוד: את ה' אלהיך תירא לרבות ת"ח. (11) בגליון כ"י ל"פ כתיב: פי' הפסוק הזה הוא פרי כל מה שאמר אלצאיג והבינהו. (12) ירמיה ט', כ"ב וכ"ג. (13) בל"ד נוסף פה מלת „הכוללות“. (14) בל"ד נוסף פה „המקנה הממתין, בפ"ג רק „הממתין“. (15) בשאר הכ"י כתיב: והכל.

צורה רוחנית פרטיית. כי אם בואת יתהלל המתהלל השכל וידוע אותי השכל הנקנה וידוע הנבדל עד האמת יתב' ותאריו. כי אני ה' עושה חסד משפט וצדקה בארץ. כי המציאות טוב וחסד מאתו יתב' כי באלה הפצתי חפץ הדמות. נאם ה' והשפעתו¹).

¹ בל"ד ופ"ג נוסף פה: ובכאן נשלמה כוונת אבו בכר בן אלצאיג בהנהגת המתיחד והוא חלק מדינה אשר רמז עליה אבו בכר בן טופיל וראוי לנו אחר זה שנשוב למה יצטיינו מפירושינו לדברי אבו בכר בן טופיל הממשיך ונאמר חסם ואמר אבו בכר בן טופיל: